

Štramberský kras – přírodní skvost u malebného města

Petr Zajíček

Většinu krasových oblastí na Moravě tvoří vápence a mramory vzniklé v prvohorách. Výjimkou jsou izolované ostrůvky druhohorních vápenců, které se nacházejí ve východní a jižní Moravě. Patří k nim

i Štramberský kras s několika zajímavými jeskyněmi. V nejznámější z nich, v jeskyni Šipce, byl nalezen první doklad o osídlení neandrtálců na území České republiky.

Jeskyně Šipka. Foto Petr Zajíček

Dlouhodobý geologický vývoj Moravy ovlivnila a poznamenala řada událostí. V období druhohor probíhala na území dnešní Evropy rozsáhlá mořská karbonátová sedimentace, ze které vznikly rozsáhlé krasové oblasti. K nejvýznamnějším z nich patří Dinárský kras, Slovenský kras, rozlehlá krasová území v Alpách, Pyrenejích, Rumunsku, Bulharsku, Gruzii ad. V důsledku alpinského vrásnění, které nastalo na začátku třetihor a trvá dodnes, docházelo k postupnému zvrásnění rozsáhlých území včetně oblasti západních Karpat. To zároveň způsobilo výrazné pohyby v masivech druhohorních vápenců. Některé jejich části byly odtrženy a v mohutných příkrovech přesunuty do vzdálenějších míst. V oblasti nejvýchodnější Moravy se tak dochovalo několik ostrůvků jurských vápenců. Největší z nich jsou Pavlovské vrchy u Mikulova, dále k nim patří Stránská skála a Bílá hora u Brna a Štramberský kras. Ten je tvořen devíti oddělenými ostrůvky v místě a blízkém okolí města Štramberk. Z hlediska krasových jevů mají největší význam vrch Kotouč, Obecní skála a Zámecký vrch. V těchto třech lokalitách se totiž nachází všech třináct evidovaných jeskyní Štramberského krasu.

Jeskyně Šipka a unikátní nález čelisti neandrtálce

Vrch Kotouč je již více než 150 let poznamenán těžbou vápence. Jeho podstatná část jižní strany prakticky zmizela. Severní svahy tohoto výrazného kopce těsně přilehlé ke Štramberku jsou a nadále budou zachovány v původní podobě. A právě zde se nachází nejznámější a nejvýznamnější jeskyně celého území Štramberského krasu – jeskyně Šipka. Byla známa od nepaměti. Původně se jmenovala Čipova díra, kterou v literatuře poprvé zaznamenal Řehoř Wolný ve své Vlastivědě moravské ze 40. let 19. století. Později se začal používat název Šipka, který přetrval dodnes. V období romantismu byly Štramberku přilehlé části Kotouče vyhledávaným výletním místem a skalní portál se stal i objektem malířů a kreslířů. To proto, že z centrálního prostoru jeskyně Šipka směrem k severu se otevírá nádherný průhled skrz skalní klenbu na Zámecký vrch města Štramberk s dominantou, zámeckou věží zvanou Trúba. Nejznámější vyobrazení pochází z poloviny 19. století, jeho autorem byl F. Kaliwoda. Dílo pak bylo litografováno v roce 1857 A. Haunem.

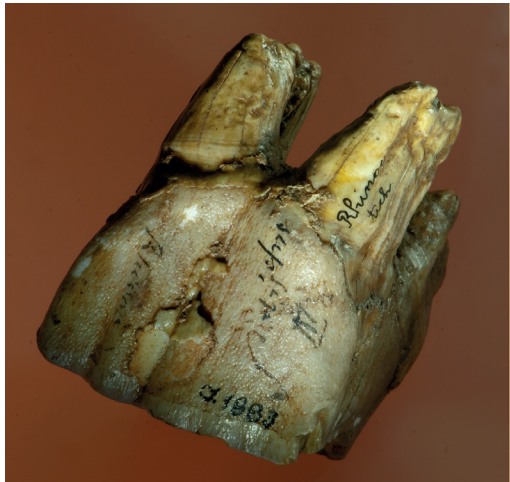
Botanická zahrada v místě bývalého lomu v Obecní skále. Foto Petr Zajíček

Průhled z jeskyně Šipky na Štramberk, Haunova litografie Kaliwodovy kresby. Soukromý archiv a reprofoto Petr Zajíček

Výrazný portál jeskyně Šipka je vlastně skalní bránou, přecházející do členité rozlehlé prostory s prolomeným stropem. Z ní vybíhá několik chodeb, nejdelší z nich ústí opět na povrch. Celková délka všech prostor Šipky činí 60 metrů. Lokalitu proslavil jeden z předních moravských archeologů Karel Jaroslav Maška. Jako gymnazijní profesor v Novém Jičíně začal v roce 1879 provádět rozsáhlý archeologicko–paleontologický

výzkum, a to nejen v Šipce, ale i v nedaleké jeskyni Čertova díra, která však byla později zničena těžbou. Výzkum trval osm let a svůj nejvýznamnější archeologický objev popsal Maška v Časopise Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci: „Ze všech nálezů v jeskyni Šipce učiněných nejdůležitější jest úlomek dolejší čelisti lidské, o níž doplněm ke své dřívější zprávě chci promluvit. Velezácný tento zbytek člověka

Zub nosorožce srstnatého a odlitek čelisti neandrtálce z jeskyně Šipka; archiv MZM Brno. Foto Petr Zajíček

předpotopního nalezen byl dne 26. srpna r. 1880, v poboční nízké chodbě „Jezevčí díra“ řečené, v malém výklenku u levé stěny. Ležel asi 1,4 m hluboko téměř na dně jeskyně v neporušené vrstvě popelu a uhlí na pokraji rozsáhlého ohniště s četnými nástroji kamennými, jakož i většinou rozbitými kostmi a zuby medvěda a lva jeskynního, hyeny jeskynní, vlka, nosorožce, mamuta, zubra, jelena a koně, vesměs to zvířat diluviálních, nyní již vymřelých, tak že nelze o pravěkém, a sice diluviálním původu čelisti té pochybovati. Patří do nejspodnější vrstvy kulturní...”

Prokázalo se, že nalezená čelist dítěte má stáří přibližně 90 000 let, a jedná se tedy o relikt člověka homo neanderthalensis. Tento první doklad neandrtálců na našem území byl nalezen pouhých 24 let po nálezu kosterních pozůstatků tohoto lidského druhu v německém Neanderthalu. Nejcenější Maškův nález však byl zničen během požáru na konci 2. světové války mikulovského zámku, kam byla část sbírek z depozitářů Moravského zemského muzea přesunuta. Naštěstí byl dříve vyroben odlitek šipecké čelisti, který však v Brně zůstal a tím se dochoval. Také některé další Maškovy cenné nálezy z Šipky a Čertovy díry, např. čelist jeskynního lva, zuby pleistocenního nosorožce atd., se podařilo zachránit. Na některých exponátech jsou zachovány Maškovy popisky.

V jeskyni Šipka pak prováděli vykopávky další známí badatelé, např. Jan Knies či Josef Skutil. Jejich nálezy však lze považovat jen za doplňující materiál Maškových sbírek. Archeologické výzkumy potvrdily i mladší osídlení člověkem moderního typu v období magdaalenienů a dále doklady i z doby bronzové. Roku 1922

byla na jedné z hlavních stěn uvnitř propadliny mezi jeskynními chodbami umístěna pamětní deska K. J. Mašky.

Hluboká propast v Zámeckém vrchu

Z centra města Štamberk vybíhá strmý vrch nazývaný Zámecký. Zámecká věž Trúba je dnes turistickým cílem s nádhernou vyhlídkou do okolní krajiny. Toto místo má však i zajímavé podzemí. Při stavbě turistické chaty dr. Hrstky (dříve nazývané Rašínova chata) bylo dne 20. listopadu roku 1924 objeveno ústí propasti. Nazvána byla Slámovou slují. Byla vytvořena postupným rozšířením tektonické poruchy, proto má puklinový charakter. Stěny jsou však poznamenány korozní činností vod. V určité fázi vývoje tohoto krasového jevu se na nevýrazné modelaci jeho některých částí podílela i vodní eroze. V hloubce 28 metrů se nachází náznak jeskynní úrovně, kde je zároveň i nejbohatší krápníková výzdoba. Nejnižší části propasti spadající do celkové hloubky 65 metrů jsou velmi těsné. Lze však předpokládat její pokračování, protože v bočních pasážích nejhlubší části byly zaznamenány průvany.

Další zajímavou jeskyní Zámeckého vrchu je 27 metrů dlouhá Vacova díra. Nachází se ve sklepě domu historického centra města v ulici Horní Bašta. Jeskyně vytvořená na puklině s vodou ohlazenými stěnami končí úzkými kanálky zaplněnými sedimenty.

Obecní skála – botanická lokalita a vodní jeskyně

Vrch Obecní skála vybíhá z východní části Štamberku. Od roku 1825 zde byl v obecním

lomu těžen vápenec. Těžba skončila o šest desetiletí později a ve 20. století byl lom využíván jako skládka průmyslového odpadu. V 90. letech 20. století byl asanován a režim směřoval k přirozené rekultivaci. V současné době slouží areál lomu jako botanická zahrada, ve které se daří posilovat a rozšiřovat populace původních druhů vegetace.

Během těžby vápence bylo objeveno několik jeskyní a většina z nich byla následně zničena. K nejvýznamnějšímu objevu došlo až na konci 19. století. Roku 1880 (dle jiného záznamu až v roce 1893) zde bylo odkryto ústí propastovitě jeskyně. Prozkoumána však nebyla, naopak byla krátce po objevu uměle zasypana. Po více než sto letech v květnu roku 1999 v den štramberské pouti byla znovu objevena ostravskými speleology. Byla nazvána jeskyní Pouťovou. Jeskyňáři pak v následujících letech postupně odtěžili umělý zásyp do hloubky přibližně 25 metrů a poté pokračovali v těžbě původních sedimentů až do hloubky 40 metrů. Erozi modelovaná puklinová propast má návaznost na dosud zcela neprozkoumaný hydrografický systém. V nejnižší úrovni se nachází podzemní jezero s kolísající vodní hladinou. Barvícími pokusy bylo zjištěno, že Pouťová jeskyně komunikuje s vývěry vzdálenými přibližně 1 km. Geologickými vrty bylo prokázáno, že mocnost vápenců je v těchto částech více než 80 metrů a existence větších krasových dutin není vyloučena. Odklizení náplav a sutin na dně Pouťové je však v takové hloubce velmi náročné. Navíc za vyšších vodních stavů stoupá hladina vody až o deset metrů. Další výzkumy a průkopové práce byly z těchto důvodů zastaveny. V propastovitém ústí Pouťové jeskyně se daří populacím vzácné chráněné kapradiny jelenímu jazyku celolistému. Lom v Obecní skále je pozitivním příkladem rekultivace krajiny dříve postižené činností člověka.

Harmonie přírody a osídlení

V Štramberském krasu jsou vyhlášena celkem čtyři maloplošná chráněná území: NPP Šipka, PP Kamenárka, PP Vaňův kámen a PP Štamberk. Oblast je protkána turistickými a naučnými stezkami. Díky malebnosti historického města Štamberk, které nepůsobí rušivě mezi přírodními lokalitami, patří Štramberský kras k nejhezčím místům na Moravě.

Zatravnění I. zóny v CHKO Moravský kras

Taťána Halešová, Marie Kotyzová

Moravský kras je nejvýznamnější krasovou oblastí v České republice. Kromě podzemních krasových jevů zde můžeme najít také povrchové krasové jevy, mezi něž patří závrtů či škrapy. Všechny tyto krasové jevy jsou chráněny zákonem. Výjimečnost tohoto území potvrzuje také jediný mezinárodně chráněný podzemní mokřad v České republice, kterým je ramsarská lokalita Podzemní Punkva. Krasové prostředí potřebuje naši ochranu nejen pod povrchem, ale i na povrchu, odkud se do podzemních

prostor dostávají zejména dusičnany a pesticidní látky z intenzivně obhospodařovaných krasových plošin. Tyto látky znečišťují podzemní vody, které jsou využívány jako zdroje pitné vody a jsou domovem pro řadu živočichů. Změna hospodaření kolem závrtů a nad jeskyněmi, která proběhla v průběhu let 2019 a 2020, přinesla nejen pozitivní změny v zemědělské krajině, ale také významně přispěla ke zlepšení kvality skapových vod, jež se dostávají do jeskyní průsaky přes půdní a horninové prostředí.

Nové vyhlášení CHKO Moravský kras

V dubnu 2019 byla nařízením vlády č. 83/2019 Sb. nově vyhlášena CHKO Moravský kras a stala se tak nejmladší CHKO v České republice. Kromě změny hranic a nových bližších ochranných podmínek došlo i ke změně vymezení zón ochrany přírody (vyhláška MŽP č. 84/2019 Sb.). První zóna byla vymezena nad

jeskyněmi (100 m na každou stranu) a kolem závrtů (30 m od hrany závrtu). Tato ochranná zóna by podle vyjádření České geologické služby měla zabránit splachům ornice z polí do závrtů a průsakům hnojiv a pesticidních látek do jeskyní. Historicky byly krasové plošiny obhospodařovány, protože zde byl rovinatý terén na rozdíl od příkrých skalních stěn

a hlubokých krasových údolí. Krasové plošiny jsou charakteristické výskytem závrtů, které bývaly rozorávány až na hranu a docházelo k erozi do závrtů. V některých závrttech se nacházejí jeskyně a ornice obsahující hnojiva a pesticidy se dostávala přímo do nich.

Komunikace se zemědělci

Jednání se zemědělci ohledně zatravnění orné půdy v I. zóně začala již v roce 2017, kdy Ministerstvo životního prostředí seznámilo zástupce obcí, dotčených velkých zemědělských podniků a lesních závodů se záměrem nového vyhlášení CHKO Moravský kras. V průběhu let 2017 a 2018 proběhla řada jednání se zemědělci nad návrhem zonace. Každý zemědělec, který měl nově navrženou ornou půdu v I. a II. zóně, obdržel seznam dotčených půdních bloků a mapové podklady. Kromě setkání s jednotlivými zemědělci byla také k dané problematice uskutečněna setkání a semináře. Zemědělci k návrhu zonace nepodali žádné připomínky. Po vyhlášení CHKO Moravský kras byly projednány konkrétní kroky vedoucí k zatravnění, jako je geodetické zaměření I. zóny, označení kůly, složení travních směsí a termíny zatravnění. Dále bylo domluveno, z důvodu umožnění postupné změny hospodaření v I. a II. zóně, podání žádosti o udělení výjimky ze zákona 114/1992 Sb. na hospodaření vyžadující intenzivní technologie, aplikaci hnojiv a biocidů.

Obr. 1 Osetá plocha vojtěškotravní směsí na Harbešské plošině. Foto Stanislav Koukal